

ESKİ ESER KAÇAKÇILIĞI VE TAHRİBATINDA BATIDA KAMUÖYÜ OLUŞTURMANIN ÖNEMİ: KKTC ÖRNEĞİ

*Y. Doç. Dr. Suna GÜVEN**

Bu konuşma bilimsel bir tartışmaya girmekten çok, güncel bir konuyu irdelemeyi amaçlıyor. Konuşmanın başlığından da anlaşılacağı üzere Kıbrıs'taki eski eserler konusu ve bunun batıda yansıması değişik yönleriyle çok boyutlu, çapraşık, uluslararası propaganda dengeleriyle yakından ilişkili bir arkeolog ve akademisyenleri aşan bir konu. Kuşkusuz burada KKTC'nin Türkiye dışında tanınmıyor olmasının büyük payı var. Ancak ben burada bütün kısıtlara ve olanaksızlıklara karşın bir avuç özverili görevlinin Lefkoşa, Gazi Mağusa, Girne ve Güzelyurt'ta herşeye rağmen gerçekleştirebildikleri somut işlerin ve genel olarak KKTC'de yapılmış olan veya yapılması düşünülenlerin eleştirel bir değerlendirmesini yapmaktan çok, bu konuda batıda kamuoyu oluşturmanın yadsınamaz önemine değineceğim.

Kendi kültür mirasımızın tanıtmak için Batının kapılarını aşındırmak, hernekadar bazı kişilerce ulusal bir kompleksin belirtisi olarak algılanıp biraz yadırgansa da, evrenselleşen ve bağımsız örgütlerle kuruluşlarının etkinliğinin arttığı bir ortamda, taşınır ye taşınmaz kültür varlıklarımızı gerçekçi bir tutumla daha iyi koruyabilmemiz için gerekli bir adımdır. Doğaldır ki batıya mesajlar verirken kendimizi iyi tanımamız, sorunlara doğru tanımlar koymamız önemli olacaktır. Bu bağlamda, halkın bilinçlenmesi ve kendi kültür mirasını sahiplenmesi KKTC'de olduğu kadar Türkiye için ne önem kazanıyor¹.

* Mimarlık Bölümü, ODTÜ.

1. Örneğin, Kıbrıs Rum Basını ABD'de Türk eserlerinin sergilenmesinin, Türkiye'nin Uluslararası alandaki imajını düzeltmeye yönelik olarak, Amerikan basınında bir dizi yorum, makale ve köşe yazılarının çıkmasına, Türk ekonomisi ile ilgili çeşitli reklamlara yer verilmesine ve Türk turizminin tanıtılmasına neden olduğuna işaret etmektedir. Aynı bağlamda, Rum basını nitelikli Türk danışmanların girişimleri sayesinde Kristof Kolumb'un America'yı keşfinin 500. yıl dönümünde ABD'de Ekim ayında Topkapı'dan bazı eserlerle Türk halılarının sergilenmesinden (ve hiçbir yunan eserinin veya eşyasının sergilenmemiş olmasından) duyduğu kaygıları dile getirmektedir. Bkz. Rum Basını - *Fileleftheros*: "Türkiye'nin Kültür Saldırısı" *Halkın Sesi*, 12 Şubat 1992, sayfa 12.

Şimdi sizlere Unesco'nun Genel Müdürü Bay Federico Mayer'e 8 Mayıs 1989 tarihinde gönderilen ve merkezi ABD'de bulunan College Art Association adına o dönemdeki başkanı Prof. Phyllis Pray Bober tarafından kaleme alınan bir mektubu sunmak istiyorum. Bu mektup ayrıca College Art Association'un yılda dört kez çıkan haber bülteninde de bütünüyle yayınlanmıştır². Mektubun yaptığı çağrı ABD'nin New York Times gazetesinde de tam sayfa bir ilanla yenilenmiştir. Gazetede çıkan bildirgeye imza veren çok sayıda Amerikalı bilim adamına bakılırsa batı kamuoyunun oluşması ve yönlenmesinde basının ne kadar etkin olduğunu görmek ibret vericidir. Önceki yayın, sınırlı bir meslek grubundan 11,000 üyeye yönelmişken, diğerinin ABD'nin her yanından binlerce okuyucuya ulaştığını vurgulamakta yarar var.

Bu noktada, Prof. Phyllis Pray Bober'in kim olduğunu da irdeleyecek olursak, Amerika Birleşik Devletlerinin en seçkin bilim kuruluşlarından birisi olan Philadelphia yakınlarındaki Bryn Mawr College'de Beşeri ilimler Leslie Clark kürsüsünde görevli bir bilim kadını ve kıdemli bir öğretim üyesi olduğunu görürüz. Şimdi biraz kısaltarak mektubun içeriğine bakalım:

Sayın Genel Müdür,

College Art Association'ın Başkanı sıfatıyla kültürel işbirliği sorumluluğunu taşıyan uluslarüstü bir kuruluşun yöneticisi olan size yazıyorum. College Art Association'ın burada ve yabancı ülkelerde bulunan sanat ve mimarlık tarihçisi, arkeolog, müzeci ve bağımsız çalışan bilim adamı ve sanatçı onbin üyesi adına, on yıl önce UNESCO delegesi Bay Jacques Dalibart tarafından rapor edilen ören yerleri, müzeler ve *Hristiyan kiliseleriyle kültür varlıklarının* (altını biz çizdik) tahribatının sürmesinden kaynaklanan derin kaygılarımızı iletmek üzere yönetim kurulumuz bana yetki vermiştir. Kuzey Kıbrıs'ta hala *talán* edilmekte olan tarihi yapılarla sanat hazinelerinin kurtarılması için UNESCO'nun sorumluluğunda derhal uluslararası bir kampanya başlatılmasını ısrarla öneriyoruz.

Bu utanç verici öykü Rum Kültür ve Bilim Bakanlığı ve Kıbrıs'ı Koruma Komitesinin himayelerinde düzenlenen "*Kıbrıs: 9000 yıllık bir uy-*

2. Bkz. College Art Association Newsletter, Yaz 1989, 14. cilt, 2. sayı, sayfa 4. Mektubun bir kopyası ayrıca aşağıdaki kuruluşlara gönderilmiştir:

Ed Able, American Association of Museums Mustafa Aksin, Türkiye Birleşmiş Milletler Temsilciliği Dr. Athanasios Papageorghiou Eski Eserler Müdürlüğünün Anıtlar Şubesi Rum Yönetimi Kıbrıs Emile Bourgey, International Confederation of Art Dealers Bonnie Burnham, Executive Director of the World Monuments Fund, Annemarie Weyl Carr, Southern Methodist University Millicent Gaudieri, Association of Art Museum Directors. Dr. Vassos Karageorghis, Eski Eserler Müdürlüğü, Kıbrıs Rum Yönetimi. James Kramer, American Institute of Architects Melina Merkouri, Kültür ve Bilim Bakanlığı, Yunanistan Dr. Marliyn Perry, Samuel Kress Foundation Lord Henri Plumb, Avrupa Parlamentosu James R. Wiseman, Archeological Institute of America R. Frederick Woolworth, Art Dealers Association of America.

gar lığın yağmalanması" sergisiyle gözler önüne serilmiştir. Bu serginin 1988 yılında yeniden yayımlanan kataloğu³ bu konuda çıkan diğer yayınlarla birlikte Kuzey Kıbrıs'ta devam etmekte olan vandalizmin (talanın) görsel belgeleridir. Bu arada, ikonlar, kilise eşyaları, fresk ve mozayiklerden kesilip çıkarılan parçalar (ki böylelikle geriye kalan kısımlar da kolayca tahrip olmaktadır), kısacası çeşitli sanat ürünleri Avrupa ve Amerika'daki pazarlarda boy göstermektedir. Bu hırsızlıkların sonuncusu birkaç hafta önce ABC'nin orta batı eyaletindeki bir müzeye satış için sunulurken ortaya çıkmıştır.

Tarih öncesi dönemlerden beri Akdeniz, Anadolu ve Levant/Ön Asya kültürlerinin kaynaştığı bir uygarlık kesitinde yer alan bu beldenin yağmalanmasını protesto etmek, Türkiye dışında tanınmayan Kuzey Kıbrıs Türk yönetimi nedeniyle zor olmaktadır. Türkiye, kuruluşunuzun (Unesco'nun) bir üyesi olduğundan ve Kıbrıs tarihinin yansıttığı eşsiz tarihi mirasın durumu ona değer verenlerce çok acil olduğundan, Türk hükümetinden Kuzey Kıbrıs'taki yönetim üzerinde etkisini kullanarak bu sanat mezalimine son verecek girişimleri yapmasını ivedilikle vurgulamanız için size çağrıda bulunuyoruz. Unesco'ya da orada hala ayakta kalan anıtların korunması için uluslararası girişimler başlatması için sesleniyoruz..."

Mektubun metni bu kadar, burada sona eriyor. Şimdi: kendi ülkelerinin dışında bir kültür mirasının korunması için kaygılanan ve bu konuda seferber olan kişilere, bu hümanist yaklaşımlarıyla örnek bir insanlık görevini yerine getirdikleri için ancak saygı duyabiliriz, kuzey Kıbrıs'tan çıkarılan eski eserler olgusunu gözardı etmek gibi bir düşüncemiz yok. (Ancak burada 1974 yılındaki sıcak savaş ortamının etkisini unutmamak gerekiyor) Bilindiği üzere bu Türkiye de dahil olmak üzere eski bir geçmiş olan birçok ülkenin sorunu, yalnız KKTC'nin değil, Rum tarafının da bir sorunu. Mektubun rahatsız edici yönü burada yatıyor. Dolayısıyla Batıda kamuoyu oluşturmanın önemi de burada odaklanıyor. Mektupta Kıbrıs'taki kültür mirasının bütününe hiç değinilmeden yalnızca Kuzey Kıbrıs'taki kültür varlıkları için bir kaygı dile getiriliyor, Hatta, daha da ileri gidilerek özellikle *Hristiyan* kültür varlıkları konusunda neredeyse kasıtlı ve bilinçli bir ihmal ve talanın bulunduğu dile getiriliyor.

Şimdi de, 6 Temmuz 1989 tarihli başka bir belgeye bakalım⁴. Bay Van der Werf in, İngiltere'deki Courtauld Sanat Enstitüsü tarihçisi Dr.

3. ΚΥΠΡΟΣ – 9000 ΧΡΟΝΩΝ ΕΡΓΑ ΜΟΔΙΤΙΣΜΟΥ ΛΗΛΑΤΟΥΝΤΑΙ *Cyprus - The Plundering of a 9000 Year-old Civilisation*. Academy of Athens 24 Mayıs-20Ekim 1985; 1988 de yeniden basıldı. Bu kataloğu incelemem için veren Sayın Özgen Acar'a teşekkür ederim.

4. Avrupa Konseyi Parlamenter Topluluğu: 6 Temmuz 1989 tarih ve ADOC 6079 sayılı rapor. KKTC Eski Eserler Dairesi Müdürü Merhum M. Kemal Aksay ile Lefkoşa'da Eski Eserler Dairesi Müdürü Sayın Ali Kanlı Bey'in bu konudaki yardımlarına teşekkür borçluyum.

Robin Cormak eşliğinde hazırlayıp Avrupa Parlamentosuna sunduğu kapsamlı bilirkişi raporundan bazı noktalara değinelim. Raporun yazarı Kıbrıslı Türk ve Rumlar tarafından yazılanların her zaman güvenilir olmadığına değinerek nesnel bir bakış açısı getirmeyi amaçlıyor. Türk tarafıyla ilgili olarak özellikle yabancı basında epeyce yazılıp çizilmiş olduğundan ben burada daha az bilinen ve raporda yalnız Rum tarafı ile ilgili birkaç noktayı vurgulayacağım. Bu özellikle önemlidir çünkü Kıbrıs'ın resmi hükümeti sıfatını kullanarak uluslararası kuruluşların fonlarından yararlanan Kıbrıslı Rumların müzecilik, anıtlar ve eski eserlerle ilgili örgütleri kuzey'deki Türklere kıyasla epeyce gelişmiş durumdadır.

Rum tarafında kaybolan taşınır kültür varlıkları konusunda:

- 15 Temmuz 1984'te Eoka darbesi sırasında Makarios'un Cumhurbaşkanlığı sarayından yağmalanan eserler vardır.

- 20 Temmuz - 16 Ağustos 1974 döneminde Kıbrıslı Rumların güne-ye kaçırdıkları ikon arşiv ve yazmalar mevcuttur.

- 1980 yılında Rum Yönetiminin Baftaki Kukla müzesinden kaçırılan Leda ve Kuğu mozayigi Londra da ele geçirilmiştir.

- Rum eski eser tüccarlarınının kuzeyden mal almaları, bazen teşvik edilmekte ve gerçekleştirilen ticarete Ağrotur ve Dikelya daki İngiliz üsleri ve Barış Gücü'nün de zaman zaman aracı olduğu gözlenmektedir.

- 1960-1974 yılları arasında Rumların özel mülkiyetinde olan ve envanteri yapılmamış olan eserler vardır.

Taşınmaz Kültür Varlıkları Konusunda:

- Türk kökenli yapıların, özellikle camilerin koruması yapılmıyor. Lefkoşa'nın Rum kesimindeki Ömeriye Camii minaresi, Evdim ve Larnaka'daki Hala Sultan Tekkesinde olduğu gibi. Baftaki cami ise yerle bir edilip bir araba parkına dönüştürüldüğü gibi yakınındaki Türk hamamını otlar bürümüştür.

- Türk tarafında kalan Hıristiyan kökenli eserlerde tespit edilen tahribatın her zaman Türk kökenli olmadığı görülmüştür. Örneğin, Antiphonitis kilisesinin fresklerini karalayan graffitiler, kullanılan dilden de anlaşılacağı gibi, azizlerden yardım uman ve onların uğur getireceğine inanan köyün eski Rum halkının, bilinçsizlikten kaynaklanan izleridir.

- Yine Türk tarafında kalan Limni'deki kilisenin Rum tarafınca iddia edildiği gibi yıkılmadığı görülmüştür.

- Türk tarafında iskanlı bölgelerdeki kiliselere cami, hastane, halk kültür merkezi, kütüphane gibi yeni işlevler kazandırılmakta olduğu göz-

lenmiştir. Tartışılır olmakla birlikte yeniden işlev kazandırıcı bu tür uygulamalar kiliselerin tahrip olmalarını önlemektedir.

Bunların yanında, rapordaki bir başka gözlem de ilginçtir: Uluslararası yardımlardan (Unesco, Getty v.s.) yalnızca Rum tarafının yararlanıyor olması ve Kıbrıs'ın güneyinde çalışmalarını sürdüren çeşitli ülkelerin kazı ekiplerine ve araştırma gruplarına kuzeye geçmemeleri konusunda uygulanan baskıya dikkat çekilmeli, iki taraf arasında daha fazla iletişim olanakları araştırılmalıdır denmektedir⁵.

Prof. Boder'in açık mektubunun yayınlanmasından birkaç ay sonra, KKTC Cumhurbaşkanı Sayın Rauf Denktaş tarafından 17 Ağustos 1989 tarihinde aynı sütunlarda yayınlanması istemiyle College Art Association'a bir mektup yazılmıştır⁶. Amaç, mektuptaki bazı yanlış düşüncelere dikkati çekmek olduğu kadar, hatta daha fazla, Kıbrıs'ın kültür mirasıyla yakından ilgilenen kişi ve kuruluşlara KKTC yönetiminin teknik ve parasal önerilere ne kadar ihtiyacı olduğunu, gelecek olan ekiplere her türlü kolaylığı sağlanacağını duyurmaktır. Aradan iki yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen Kıbrıs Türk makamlarının gönderdiği bu cevabı mektup ki buna çağrı da denebilir bilimsel bir kuruluş olan College Art Association'un yılda dört kez çıkan ve dünyanın dörtbir yanındaki onbirbin üyesine yollanan CAA Newsletter'de ne yayınlanmış, ne de Kıbrıs Türk makamlarından gelen bu çağrıdan haber niteliğinde tek bir satırla bugüne kadar yer verilmemiştir. Bence bu son derece düşündürücüdür. Batı kamuoyu zaten yanlış düşünüyor diyerek talihimize küsmek yerine galiba daha atak olmamız gerekiyor. Bunu nasıl yapabiliriz sorusu ayrı bir sunuş gerektirmektedir. Ancak yapılabilecekler arasında Rum tarafının da kuzeyde gelecek olan eserlere talebi daha az özendirerek önlemler alması gerektiğinin uluslararası platformlarda vurgulanması, kayıtlı taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının emniyette olduklarının kanıtlanması için kataloglarının yayınlanması faaliyetlerine hız verilmesi ve yurtdışı temsilciliklerinde sergiler açılması gibi öneriler sıralanabilir. Ancak herşeyden önemlisi, bir iletişim ortamının yaratılması ve batının, topraklarımızdaki Hıristiyan kültür varlıklarına olumsuz yönde ayırıcı bir politika uygulanmadığı yolunda ikna edilmesi, hatta onların yapabileceği yardımların özendirilmesinin sağlanmasıdır.

5. New York'ta Hunter College'in Antropoloji kürsüsünde görevli Dr. Timothy G. Bromage Rum yönetiminin bu yöndeki tutumunun bilimsel özerkliği kısıtladığını belirterek eleştirmektedir. (Özgen Acar arşivinden 3 Ağustos, 1989 tarihli mektup)

6. Merhum Sayın M.K. Aksay bu konuda bilgilere ulaşmama yardımcı olmuştur.